

István Lajos

Korondi szólásmagyarázatok

Több mint negyven esztendő telt el azóta, hogy kezdtem jegyezgetni szülőfalumnak, Korondnak és részben környékének, a Sóvidéknek a néprajzára vonatkozó adatokat. Ennyi idő során alkalmi gyűjtéseim mindinkább rendszeressé váltak, és látóköröm is tágult, miáltal igyekeztem figyelmemet a hagyományos meg a mai népelet minél nagyobb területeire kiterjeszteni. Így jutottam el többek között a közmondások és szólások gyűjtéséhez is, s ebből az anyagból közlöm ezúttal a helyi szólásokat és a hozzájuk fűződő magyarázatokat. Szokás szerint, saját ismereteimen kívül, másokat, főleg magamnál idősebbeket is megkérdeztem¹, hogy lehetőleg minden helyi szólás előkerüljön.

Az eredmény alapján az első tanulság a helyi szólások viszonylag csekély száma. Ezek a helyi vagy helyinek vélt szólások állítólag mind az emberemlékezet határán belül keletkeztek; ebből természetesen következik, hogy a folklór egészéhez hasonlóan szintén a szemünk láttára, illetőleg fülünk hallatára születnek, élnek, majd pedig merülnek feledésbe. Nyilvánvaló, hogy elődeink a letűnt századokban ugyanúgy alkottak és ismertek helyi szólásokat, mint a mi mostani nemzedékeink, ám azok nem jutottak el napjainkig, mint ahogy valószínű, hogy a közelebbi-távolabbi jövőben a mi mai repertoárunk is megfogyatkozik, vagy pedig teljesen eltűnik.

Vajon mennyi időre becsülhető egy helyi szólás élettartama? Erre a kérdésre aligha lehet általános érvényű választ adni. Egy bizonyos: én magam is találtam két olyan helyinek vélt szólást, amely Korondon ma is közhasználatú, ám magyarázatauk már feledésbe merült, hiába érdeklődtem a legidősebbektől is felőlük. Éspedig: *Izzad, mint Gerébné a tutajon*, valamint *Izzad, mint Pap Móka az aludtté* (aludttej) *mellett*. Mivel nálunk tutajozás nincs és nem is volt, az első aligha lehet helyi eredetű. Mindkettőt akkor mondják, amikor valaki valamit kényszeredetten végez vagy kellemetlen helyzetbe kerül; ebből az következik, hogy a néhai Gerébné meg Pap Móka is szorultságában vált ily emlékezetessé.

Más részről viszont abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy egy udvarhelyszéki helyi szólás keletkezését évszázadokkal korábbról ismerjük. Forrásuk Hermányi Dienes József 1759-ben kelt *Nagyenyedi Demokritusa*. Ő a szólás születését szüleinek ifjúkorára teszi, ez az időszak pedig, az életrajzi adatokat figyelembe véve, az 1600-as évek második fele. Kissé eljátszadozva a számokkal, a szólás valamikor 333 évvel, vagyis kereken egyharmad évezreddel ezelőtt keletkezett, miként Hermányinál olvashatjuk: „Vala Udvarhelyszéken egy igen nagy orrú, de igen jó magyar cimbalmos és hegedűs, aki nélkül nem igen eshetnek vala lakadalmak az időben, melyben az én szülőim ifjú emberek valának. Ennek ilyen szokása vala, hogy egy nagy ráklábot von vala az orrára, mellyel szörnű kacajokat indít vala. Az alávaló lakadalmakban pedig, mikor végezni akarja vala

¹ Adatközlőim Korondról: Imre Gergely (80 éves), Molnos (Pali) Ákos (78), id. Ravasz János (82), özv. Simény Mózesné Imre Erzsébet (78), özv. Tófalvi (Deák) Ferencné Balázs Ilona (74), özv. Tófalvi Vilmosné Tófalvi (Deák) Magdolna (84); Alsósófalváról Bálint András (27), Ráduly Antal (27), Szász Erzsébet (26); Sóváradról Király László (66) nyugdíjas tanár.

a muzsikálódást, nagyokat fingik vala, amelyből lön az a példabeszéd azon a földön: «Fingott Fábián!» — azaz eltölt a lakodalom.»²

Magam ezt a szólást 1939-ben hallottam, amidőn három hetet a székelyudvarhelyi kórházban töltöttem. A közeli fűrészgár tulajdonosa Fábián István volt, a gár dudája pedig minden reggel, délben és este megszólalt. Ennek hallatára jegyezte meg mindig egyik-másik beteg, hogy „fingott Fábián”. A szólás Korondon szintén ismeretes, s valamilyen váratlan és kellemetlen helyzetben szokták felidézni.

Több mint háromszáz év múltán vajon ugyanazzal a szólással van-e dolgunk, vagy pedig a Fábián név azonossága révén egymástól függetlenül, de azonos szöveggel keletkezett két különböző szólásra bukkantunk? Én az első lehetőség felé hajlok, abban az értelemben, hogy a kórházban a régi szólást egy új helyzetre alkalmazták, vagyis aktualizálták — véleményemet azonban két ily távoli adat alapján, közbeeső láncszemek nélkül, bizonyítani nem lehet. Messzemenő kutatásokat nem végeztem, de szólásunkat mind Margalits Ede klasszikus³, mind O. Nagy Gábor modern összesítő kiadásában⁴ hiába kerestem.

Az alább következő 26 szólásmagyarázat szerény mennyiségénél, de ugyanakkor tartalmi változatosságánál fogva semmiféle rendszerezési lehetőséget nem kínált, ezért helységenként előbb a korondiakat közlöm (1—20), majd az alsósófalviak (21—24), végül pedig a sóváradiak (25—26) következnek.⁵ A korondiakat igyekeztem időrendbe sorolni, de az is csak viszonylagosan sikerülhet, hiszen nem mindenik magyarázat jelöli meg az időpontot, illetőleg az időpontok, folklórjellegükénél fogva, nagyobbára hozzávetőlegesek és gyakran megbízhatatlanok.

1. Valamikor régen egy Bothné nevű asszony élt a faluban. Amikor a gyermeke meghalt, a szájhagyomány szerint nem abban járt, hogy eltemesse, hanem mind csak hordozta ide-oda.

Azóta is ha valaki céltalanul sokat tesz-vesz, valamit ide-oda visz, arra rámondják, hogy *hordozza, mint Bothné a halottját*.

2. Századunk elején egy Molnos (Biz) József nevű, szegényebb rendű ember, aki harangozó is volt, egy kicsi szekérral hordta a borvizet a módosabb gazdáknak, s így tartotta fenn a családját. El is nevezték Borvíz Józsi bának; az 1920-as években halt meg.

Amikor a kicsi szekérral húzta a borvizet, többen meg-megkérdezték:

— Nehéz-e, Józsi bá?

— A tudja, aki húzza — adta meg a rövid választ.

Azóta is, ha valakitől hasonlót kérdeznek, így válaszol rája: — *A tudja, aki húzza, miként Borvíz Józsi bá mondta*.

3. Borvíz Józsi bá, ha valaki fiatalabb nem köszönt neki előre, ő odavetette:

— Ha te nem, én sem.

² Herményi Dienes József: *Nagyenyedi Demokritos*. Sajtó alá rendezte Klaniczay Tibor. (Magyar Könyvtár.) Bp. 1960. 248.

³ Margalits Ede: *Magyar közmondások és közmondásszerű szólások*. Bp. 1896.

⁴ O. Nagy Gábor: *Magyar szólások és közmondások*. Bp. 1966.

⁵ Márton Béla közlése helyi szólásokat nem tartalmaz: *Sóváradi szólások és szóláshasonlatok*. Művelődés XXXVI (1983). 11. sz. 33—34.

Korondon ma is az a szokás, hogy a fiatalabbnak kell az idősebbet előre köszöntenie. Ha előfordul, hogy a fiatalabb nem köszön, az idősebbek nagy része megjegyzi:

— *Azt mondta Borvíz Józsi bá, hogy ha te nem, én sem.*

4. A század elején élt Korondon Fábián (Kicsi Zsiga) Elek; az apját Zsigának hívták, ő pedig kicsi növésű volt, ezért kapta a Kicsi Zsiga melléknevet.

Már öreg legény volt, amikor végre megnősült. A lakodalmas szekerek felsorakoztak, s épp fel akart ülni a menyasszony mellé, amikor valaki így szól hozzá:

— Na Elek, attól most csakugyan megházasodol?

— A még változhatik — adta meg a választ.

Azóta is az olyan dolgra, ami még nem egészen biztos, reamondják:

— *A még változhatik, mint az Elek bá lakodalma.*

5. A század elején élt egy Papp János nevű ember, aki az eső elől sohasem állt fedél alá vagy valami más védett helyre. Megkérdezték tőle: miért nem áll félre?

— Jól elférek közöttük — válaszolta.

Ez a mondása azóta is fennmaradt. Ha esős időben valakitől megkérdezik, hogy miért nem húzódik félre az eső elől, így válaszol:

— *Jól elférek közöttük, mint Papp János bá.*

6. Századunk elején a szomszédos Atyhából egy asszony Korondon járt, s miközben valakinek a romlott erkölcséről beszélt, ezt a megjegyzést tette:

— Ki hogy születik, úgy marad.

Ez a szólás Korondon ma is közszájon forog, ha valakinek a hibáiról beszélnek:

— *Ki hogy születik, úgy marad, mondta az atyhai asszony.*

7. Kiss Miskáné atyhai asszony volt. Gyapjúfonásból tartotta fenn magát. Korondra is font. A legtöbb asszony úgy adta oda neki a fonnivalót, hogy a férje ne tudjon róla (vagyis a lustaságáról), és Kiss Miskánénak is megtiltotta, hogy kilétét elárulja. Ha valaki megkérdezte tőle, hogy kinek fonja a gyapjút, a választ így kezdte:

— Titok. Egy kiló szalonna s még egyéb — s utána mindjárt el is árulta a kért nevet.

Ma is sokszor előfordul, hogy ha valaki érdeklődik valami után, így válaszolnak neki:

— *Titok, mint a Kiss Miskáné gyapja.*

8. Volt egy Minkuly Bori nevű cigányné, kissé kolontos asszony, aki zsír nélkül készítette az ételbe a rántást. Kérdezték tőle, hogy a rántás zsír nélkül milyen.

— Divatos — adta meg a rövid választ.

Azóta is ha valami nem olyan, mint amilyennek lennie kellene, reamondják, hogy *divatos, mint a Bori rántása.*

9. Egy Szurok Sándor nevű cigány vett egy malacot. Amikor az szép süldővé gömbölyödött, elcserélte egy rossz lóra. Utóbb vette észre, hogy a ló kehes is, mire egy atyhai embernek odaadta egy kecskéért. A házuk mellett folyó Korond vize épp áradásban volt, amikor a kecske egy partmenti fűzfánál felágaskodott, hogy az ágaiból levelet legeljen, de hanyatt a vízbe esett, és gazdájának szeme láttára elvitte a víz. Szurok Sándor megvakarta a feje búbját és így szólt:

— Cigánygazdaság — szalmatűz.

Mondása fennmaradt, mert a hirtelen gazdagodni vágyó, de szerencsétől nem kísért emberre ma is mondják, hogy *cigánygazdaság — szalmatűz*.

10. Egy Simó Dani nevű öregember, aki sokat köhögött és fulladozott, özvegyen maradt. El-eljárगतott az özvegyasszonyokhoz, akik azzal korholták, hogy aki így köhög, az miért nem ül odahaza.

— Az én köhögésem nem veszélyes — nyugtatta meg az asszonyokat.

Azóta is arra, amitől nem kell félni, reamondják, hogy *nem veszélyes, mint a Simó Dani bá köhögése*.

11. Korondnak Fenyőkút nevű tanyáján élt egy Hajdú Balázs nevű szegényebb rendű ember, Csányik melléknévvel, aki favágásból tartotta fenn a családját. Nagyon szerette a „bennhált víz”-et, vagyis sokat illogatott, s ennek következményeit a család szenvedte meg élelem és ruházat hiányában. Télire sohasem készült, s amikor az első hó bármilyen későn leesett és a tél beköszöntött, mindenkinek azt mondta, hogy őket a tél váratlanul kapta.

Azóta is, ha valakit olyan váratlan esemény ér, amelyre nincs reáéksészülve, azt szokta mondani:

— *Váratlanul kapott (kapta), mint Csányikot a tél.*

12. A korondi állatorvos mellé beosztott kisegítő naponta felöntött a garatra. Az orvos végül már nem tűrte tovább: egyik nap kézre vette a visszaeső bűnöst, és hosszasan dorgálta mindennapi iszákosságáért. Ő egy darabig türelemmel hallgatta a sok intelmet és jótanácsot, de egyszer csak megszólalt, és így indokolta iszákosságát:

— Doktor úr, aki megissza, megrészegeedik.

Azóta is, ha részeg embert látnak, többen reámondják:

— *Aki megissza, megrészegeedik.*

13. Az 1920-as évek vége felé történt, hogy egy Szabó Mária nevű asszonymak volt egy kecskéje. A szomszéd legényecskék, Lőrincz Gyula és Tódor Ambrus nyári időben, szürkülettájban, amikor az asszony estére a kecskét fejte, be-bemenegettek a ház cseperedő leánykáihoz szórakozni. Ilyenkor a kecskét meg-megbosszantották, mire az mozgolódni kezdett, s az asszony nem tudta úgy fejni, mint ahogy szerette volna. Ezért a legényecskéket mindig szidta, s egy alkalommal azt találta mondani:

— A kecskének hagyjatok békét, mert ideges!

Attól fogva a legényecskék, ha valakit idegesnek láttak, mindjárt mondták:

— *Ideges, mint a Szabó Mária nén kecskéje.*

Ez a szólás úgy elterjedt a faluban, hogy ma is közszájon forog.

14. Még az 1930-as években történt, hogy egy Máté Jancsiné nevű asszony a szomszédasszonyának elújságolta:

— No hál'Istennek, átalestem a szapulón — vagyis hogy elvégezte a nagymosást.

A szomszédasszony legényfia meghallotta ezt, és amikor valami nem kedvére való munkával végzett, mindig azt mondta:

— *Átalestem, mint Máté Jancsiné a szapulón.*

Ez úgy elterjedt, hogy ha valaki valami nagyobb, nehezebb munkán túljutott, mindjárt megjegyzi:

— *Átalestem (-esett), mint Máté Jancsiné a szapulón.*

15. Amikor 1947 nyarán az az emlékezetes aszály és éhínség volt, Korondon is bizottságokat alakítottak a családi gabonakészletek felülvizsgálására. Az egyik gazdánál, Fábián (Csacska) Imrénél a bizottság tagjai éppen fel akartak menni a padlásra, amikor a gazda csendesen megjegyzte:

— Fel lehet menni, de le is kell jönni.

Erre a bizottság tagjai közül senki sem mert felmenni a padlásra.

Azóta is, ha valakivel valami olyasféle dolog esik meg, amiből nem akar magának kellemetlenséget, megjegyzi, hogy *fel is lehet menni, de le is kell jönni.*

16. Ifjú Molnos (Likas) Miklóstól maradt fenn ez a mondás, hogy *egy-egy lóra egyes hám kell.* Egyedüli legény volt a családban, és egy kicsit ügyefogyott. Mindig készült házasodni, de egyedül való leányt szeretett volna feleségül venni, s ezért a fenti mondást sokszor hangoztatta.

Az 1950-es években egy autó elgázolta és meghalt, de mondása máig fennmaradt.

17. 1940—1960 között Gábor Géza korondi sátoros cigány — ragadványnevén Gédi — mindig nagyon gyenge lovat tartott, de mindig azzal dicsérte, hogy nagyvérű.

Ez a mondás fennmaradt, s a gyenge munkájú emberre ma is azt mondják, hogy *nagyvérű, mint a Gédi lova.*

18. 1940—1970 között Balázs (Józsi) Imre Korondon az egyik cimboraszer (juhtartó társulat) majorja (főjuhásza) volt. Ha valaki a gazdák közül panaszkodott, hogy a juhait után nem jó kötséget (sajtot) kapott tőle, attól mindig megkérdezte:

— Mielőtt a sajtot túrónak elgyúrtad volna, vízbe tetted-e? Ha az illető igennel válaszolt, akkor nagy komolyan azt mondta:

— Az a baj!

Ha az illető azt válaszolta, hogy nem, akkor is ugyanaz volt a magyarázat.

Ha valakinek valami sem így, sem úgy nem jó, azt mondják reá, hogy *olyan, mint a Józsi Imre bá túrója.*

19. Palkó (Both) Árpád (meghalt 1973-ban) Varságon dolgozott. Nagy tél volt, nagy hideg, kérdezték tőle:

— Bácsi, maga nem fázik?

Büszkén ráfelelte:

— Csak hírből hallom a hideget.

Azóta, ha téli időben Korondon valakitől megkérdezik, hogy fázik-e, tréfásan így válaszol:

— *Csak hírből hallom a hideget, mint Both Árpád bá.*

20. Ma is él nálunk egy Makó (Sánta) Anna nevű asszony, aki tud kártyát vetni. Legtöbbször a károsultak meg a szerelmesek mennek hozzá tanácsért.

Ha valakinek valamije elvész, keresi és nem találja, arra a kérdésre, hogy hol lehet, mindjárt reámondja:

— *Azt még Sánta Anna nén sem veti ki.*

Ez a mondás vagy tíz éve van nálunk elterjedve.

21. Egy Gyurka bá nevű ember süket volt. A faluban a hirdető hirdetett. A távolabb állók, akik a hirdetőnek a hangját nem jól hallották, kérdezték Gyurka bától:

— Mit hirdettek?

— Nem vettem figyelembe — válaszolta Gyurka bá.

Azóta is, ha valaki egy kérdésre nem tud kellőképpen válaszolni, így adja meg a feleletet:

— *Nem vettem figyelembe, mint Gyurka bá a hirdetést.*

22. Egy Tamás nevű legényecske az apjával dolgozott. Egyszer csak odaszól az apjának:

— No édesapám, meg vagyunk élve.

— Miért, édes fiam? — kérdezte az apja.

— Azért, mert szőrösödöm — felelte Tamás.

Azóta is ha valakivel olyasvalami történik, ami nem jelentős, de mégis javára válik, azt mondja:

— *Meg vagyunk élve, mint Tamásék.*

23. Egy Gyurka Miklós nevű gazdának volt egy lekötős (makacs), kutyás lova: amikor a szekér előtt lekötött, ha agyonverték volna, sem indult tovább. Ilyenkor ki kellett fogni a szekér előtt.

Aki nem akar semmit sem dolgozni, arra mondják, hogy *lekötős, mint a Gyurka Miklós lova.*

24. A kocsmában egy társaság többször pótol össze egy-egy rend italra. Ha előadódott, hogy egyiküknek nem volt elegendő pénze, Bíró nevű társuk mindig segítségére sietett:

— Bíró apó kipótolja.

Azóta is, ha a kocsmában az ivócimborák össze akarnak pótolni és valamelyiküknél nincs elegendő pénz, mindig szóba kerül, hogy *Bíró apó kipótolja.*

25. Dálya Dénes bá gyakran nézett a pohár fenekére. Egyszer hazafelé menet beleesett az útszéli sáncba. Hiába veselkedett, nem tudott onnan kikászálódni.

- No, el vagyok helyezkedve — mondotta, és másoknak kellett őt onnan kihúzniok.

Ha valaki önhibáján kívül magatehetetlen helyzetbe kerül, azt mondják róla:

— *Ez is elhelyezkedett, mint Dálya Dénes bá a sáncban.*

26. Lipicsánné, ha valamelyik asszonytársával szóba elegyedett, mindig arról kezdett panaszkodni, hogy mennyi dolga van, de a hosszas terefere közben elfeledte a házat rendbe tenni és a családjának főzni.

Azóta mondják a szószátyár, házi kötelességeit elhanyagoló asszonyról, hogy *ennek is annyi dolga van, mint Lipicsánnénak.*